

De Zwitserse neutraliteit tijdens de Tweede Wereldoorlog

H. Toorenvliet

publicist, Den Haag

Regeren is vooruitzien! — Dit oude en wijze Franse spreekwoord werd door de Helveten tijdens de periode van vóór 1939 tot en met 1945 op voorbeeldige wijze in praktijk gebracht.

De neutraliteit van Zwitserland is eigenlijk spreekwoordelijk. Ook tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft de Confederatie deze positie met succes kunnen handhaven. Men veronderstelt evenwel niet, dat het een eenvoudige zaak is geweest. Het land was in de periode van medio juni 1940 tot begin november 1942 al bijna geïsoleerd. Toen na de geallieerde landing in Noord-Afrika op 8 november 1942, Vichy-Frankrijk ook werd bezet, was het geheel door de strijdkrachten van de As-mogendheden ingesloten.

Door de vooruitziende blik van de overheid beschikte Zwitserland bij het uitbreken van de oorlog over voorraden grondstoffen en levensmiddelen die voor ruim twee jaar toereikend waren. In de praktijk moest men echter toch nog kunnen invoeren, net zoals het noodzakelijk was om regelmatig en vooral naar Duitsland te moeten kunnen uitvoeren. Aangezien Zwitserland over een aanzienlijke wapenindustrie beschikte, waren de producten van deze industrie een belangrijk onderdeel van 's lands uitvoer.

Uit een zuiver militair standpunt bekeken was het kleine land beslist niet zo zwak. In het leger was de discipline uitstekend en de dienstplichtigen kregen bij groot verlof niet alleen hun kleding maar ook hun wapens mee naar huis; dat mag dan stellig als een bewijs voor hun betrouwbaarheid worden gezien. Ook de bevelvoering was uniek. In vredestijd was de hoogste rang die van kolonel. Alleen bij direct oorlogsgevaar werd conform artikel 89 lid 3 van de grondwet een generaal benoemd door de Assemblée. De moderne Zwitserse geschiedenis telt er vier: in 1859 werd bij het uitbreken van de oorlog tussen Oostenrijk en Frankrijk met bondgenoot Sardinië generaal Dufour benoemd, tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870/'71 beschikte men over generaal Herzog en in de

periode 1914/'18 was generaal Ulrich Wille de opperbevelhebber; in 1939 werd bijna unaniem de kundige legerkorpscommandant kolonel Henri Guisan verkozen. Het bleek een zeer juiste keuze te zijn.

Was tijdens de Eerste Wereldoorlog Wille ietwat passief, generaal Guisan was dat zeker niet. Alhoewel bij hem altijd het landsbelang prevaleerde, nam hij zo nodig gedurfde risico's.

Gedeeltelijke demobilisatie

In mei 1940 omvatte het Zwitserse leger ruim 400.000 man, maar toen een maand later Frankrijk ineenstortte, waardoor het oorlogsgeweld in westelijk Europa tijdelijk verstomde, moest men noodgedwongen wel gedeeltelijk gaan demobiliseren. Deed men dat niet en handhaafde men de sterkte van mei 1940, dan zou dat als een zuiver anti-Duitse daad kunnen worden uitgelegd, te meer omdat men zich in het Derde Rijk maar al te goed bewust was van de anti-Duitse gevoelens van het grootste gedeelte van de Zwitserse bevolking.

In oktober 1941 was de sterkte teruggebracht tot 130.000 en precies een jaar later zelfs tot 100.000 man. Inderdaad bestonden er bij de As geheel uitgewerkte plannen voor een eventuele bezetting van Zwitserland. Men haalde deze verschillende malen uit de ijskast maar toch werden ze steeds opnieuw weer erin opgeborgen.

Een gemakkelijke veldtocht zou dat ongetwijfeld niet zijn geworden. Tijdig hadden de Zwitsers de toegangswegen tot de bergpassen vakkundig weten te blokkeren. Verder was het een publiek geheim, dat men bij de eerste serieuze aanwijzingen voor een Duitse opmars geen moment zou aarzelen alle daarvoor in aanmerking komende tunnels, die de verbinding met Italië vormden, radicaal en onmiddellijk op te blazen. De situatie, die van deze acties het gevolg zou zijn, was toen voor Duitsland uitermate onaantrekkelijk.

Maar de mentaliteit der gemobiliseerden was uit-

mundend. De bewapening was behoorlijk en de munitievoorziening royaal. Voeding en kleding waren goed verzorgd. Iedereen was uitgerust met witte camouflagekleding voor de winter en het schoeisel bestond uit de beste bergschoenen ter wereld.

Na verloop van tijd beschikte men in de Alpen over een zorgvuldig opgebouwd en modern vestingstelsel.

Guisan en zijn kundige, maar niet al te omvangrijke, staf waren volledig erin geslaagd het gemoeidelijke leger van voor de oorlog om te smeden tot een geducht oorlogsinstrument. Een kernachtig geheel, dat als het ware werd geëlektriseerd door de vonk van het zelfvertrouwen. Door dit alles hielden internationale experts het voor mogelijk dat, ondanks hun numerieke minderheid, de Zwitsers het in hun „Réduit national” in voorkomend geval verscheidene maanden zouden kunnen volhouden.

De vergeten spoorwegwagon

Toch hing er een onheilspellende wolk boven het Zwitserse berglandschap, die maar niet snel wilde wegdrijven. In het najaar van 1939 had namelijk een geheim maar intens contact plaatsgevonden tussen Guisan en de Franse generaals Gamelin en Georges. Men had daarbij de mogelijkheden onderzocht van Franse militaire hulp in geval van een eventuele Duitse aanval op Zwitserland. De planning voor deze acties werd zelfs tot in details uitgewerkt en schriftelijk vastgelegd.

Bijna zou deze overeenkomst voor de Helveten funest zijn uitgekapt, toen op 15 mei 1940 het valse gerucht werd verspreid dat Duitse troepen Zwitserland waren binnengevallen en eenheden van de 27e Franse divisie toestemming verzochten via Bazel het grondgebied van de Confederatie te mogen betreden. Het was te danken aan de koelbloedige reactie van een Zwitserse hoofdofficier die zich fel tegen het Franse verzoek verzette, dat het onheil nog tijdig kon worden afgewend en Zwitserland niet door een misverstand in de oorlog werd mee-geleurd.

Het geheim bleef overigens niet lang bewaard. Op 16 juni 1940 vonden de Duitsers op het kleine station van Charité-sur-Loire een vergeten wagon van de Franse spoorwegen, die enkele koffers met geheime documenten bevatte. Daarbij bevond zich eveneens de overeenkomst van Guisan met Gamelin en Georges. Dit document verkreeg een extra goede plaats in de kluisen van het „Reichssicherheitshauptamt” in Berlijn. Het zou enkele jaren

als het zwaard van Damocles boven de Zwitserse onafhankelijkheid blijven hangen.

Groot raffinement

Een van de topfiguren van het bovengenoemde Reichssicherheitshauptamt, Walter Schellenberg, de benjamin der SS-generaals, had tijdens de Tweede Wereldoorlog diverse malen persoonlijk contact met de chef van de Zwitserse contraspionagedienst kolonel Roger Masson.

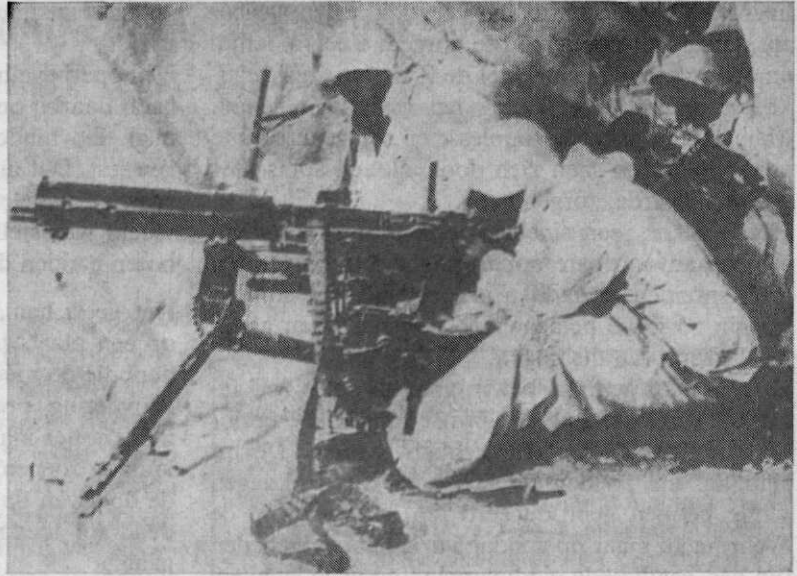
Op zijn verzoek bezocht Masson Duitsland, daarna was Schellenberg ten minste driemaal in Zwitserland en had zelfs een keer de gelegenheid generaal Guisan te ontmoeten.

Vanzelfsprekend dient een en ander te worden bezien door een bril, die de verhoudingen tijdens deze periode duidelijk weergeeft. Zonder meer was Duitsland in de jaren 1940 tot en met 1942 in westelijk en midden-Europa oppermachtig.

Schellenberg zag terdege in dat ook voor Duitsland het voortbestaan van een neutraal en onafhankelijk Zwitserland aantrekkelijk was. Hoewel

General Henri Guisan (1874-1960), opperbevelhebber van de Zwitserse krijgsmacht tijdens de Tweede Wereldoorlog

Réduit national, winter 1942/43

hij voor niets terugdeinsde en desnoods zeer ver durfde gaan, kon zijn optreden ten opzichte van de Zwitsers toch niet als chantage worden gekenmerkt, zulks niettegenstaande de stellige zekerheid waarmee hij wist dat de Sovjet-spionage („die rote Kapelle”) ook van Zwitserland uit opereerde.

De verschillende gesprekken — in feite onderhandelingen — werden van beide kanten uiterst geraffineerd gevoerd. En ook hier was het weer een zaak van geven en nemen. De Zwitsers voelden zich genooddaakt in ieder geval gedeeltelijk het Russische net op te ruimen, aangezien zij terecht bevreesd waren voor het alternatief dat anders de Duitsers zelf op Zwitsers gebied deze zaak ter hand zouden nemen. Maar bij het opmaken van de eindbalans blijkt overduidelijk, dat Schellenberg veel concessies heeft gedaan met als frappant voorbeeld het doen ophouden van de Duitse anti-Zwitserse radio-uitzendingen.

Interlands

Als bewijs van de oprechte Zwitserse wil tot het handhaven van goede betrekkingen met de Asmogendheden kan dienen dat er in de jaren 1939 tot en met 1942 drie internationale voetbalmatches werden gespeeld. In november 1939 stonden in Zürich de Zwitsers en de Italianen tegenover elkaar; de Azzurri verloren met 3—1. Op 20 april 1941 boekten de Zwitsers in Bern een op het laatste moment tot stand gekomen krappe 2—1-zege op de Duitsers, onder laaiend enthousiasme van het publiek. Ter voorkoming van ongewenste betogingen werd een tweede wedstrijd in het rustige Lausanne gespeeld. Deze match vond plaats op

17 oktober 1942 en werd door de Duitsers met 3—5 gewonnen.

Prestige-overwegingen

Een opmerkelijk incident deed zich nog voor op 9 april 1944, toen een Duitse jager een noodlanding maakte op een Zwitsers vliegveld. Het toestel was van een nieuw type, de Messerschmitt 110, de geduchte nachtjager, die toen nog niet in serie werd vervaardigd. Tegenover de geallieerden, die perfect op de hoogte waren van alles wat er in het land gebeurde, konden de Zwitsers het vliegtuig niet aan de Duitsers teruggeven. Maar men vond vrij snel een elegante oplossing, die door alle geïnteresseerden kon worden aanvaard: de streng bewaakte jager werd namelijk verbrand in tegenwoordigheid van de Duitse militaire attaché.

Slechts enkele weken daarna bewees Duitsland zijn erkentelijkheid. Het ging alsnog over tot realisatie van een oude verplichting. Uit overwegingen van prestige leverden de Duitsers, eindelijk, de kort voor het uitbreken van de oorlog bestelde twaalf jagers van het type Messerschmitt 109 aan de Zwitsers af. En dat in een periode, waarin zij zelf aan alle fronten jagers te kort kwamen . . .

Eindelijk opluchting

Het was volkomen logisch en begrijpelijk dat de Zwitsers bij elke verschuiving van het Oostfront naar het westen, diepe zuchten van verlichting slaakten. Maar vrijuit ademen durfden zij pas toen in september 1944 geallieerde eenheden hun grens hadden bereikt. De neutraliteit was gehand-

haafd, zij het ten koste van veel wikken en wegen, en stellig niet zonder grote zorgen. Zeer moeilijk en erg zwaar hebben zowel de Zwitserse burgerlijke als de militaire leiding het inderdaad gehad. Maar met de vereiste souplesse en een zekere mate van geluk sloeg men zich door alle, en soms zeer gecompliceerde, zorgen heen.

Het is zeker geen sinecure, een voor alle belligerenten aanvaardbare onpartijdigheid te blijven ten toon spreiden te midden van een laaiend conflict waarin zo grote belangen op het spel staan als in het Europa van die dagen.

Daarbij is er generlei bewijs voor de soms wel gehoorde beschuldiging dat Zwitserland in die periode van twee wallen zou hebben gegeten. De insinuatie, als zouden de Helveten op werkdagen vlijtig hebben geproduceerd ten behoeve van de Wehrmacht maar op zondag vurig hebben gebeden om een geallieerde eindoverwinning af te smeken, mist vrijwel iedere grond.

Zowel de politieke als de militaire leiders hebben meer dan eens bewijzen moeten leveren van wer-

kelijk staatsmanschap en professionele bekwaamheid.

De opperbevelhebber van de Zwitserse krijgsmacht heeft daarbij ongetwijfeld grote risico's moeten nemen. De hinderpalen op zijn weg zijn zeer vele geweest. Dat uit zijn beslissingen desondanks geen ernstige nadelen voor land en volk zijn voortgevloeid was stellig meer dan vele van zijn landgenoten hadden durven hopen.

Het geeft hem, generaal Guisan, het volste recht op een plaats te midden van de briljante legerleiders die de moderne geschiedenis kent. Onder zijn aanvoering presteerde de Zwitserse krijgsmacht immers het maximum waartoe men haar ooit zou kunnen roepen: zij verwezenlijkte het haar gestelde doel van de oorlogsvoorkoming zonder metterdaad tot toepassing van geweld te moeten overgaan.

Voorwaar een tot nadenken stemmend schoolvoorbeeld van wat kán worden bereikt in een hechte samenwerking van politici en militairen.

Literatuur

H. R. Schmid — *Der General*. Ringier & Co AG, Zofingen/Zwitserland (1974).

P. Accoce en P. Quet — *De oorlog werd in Zwitserland gewonnen*. Bruna, Utrecht (1967).

NIEUWE UITGAVE

De Koninklijke Landmacht in oude ansichten, door H. Ringoir en E. W. van Popta, 158 blz., geïll. Uitg.: Europese Bibliotheek, Zaltbommel, 1975. Prijs: f 26,90.

De serie „In oude ansichten”, die wordt uitgegeven door de Europese Bibliotheek, heeft reeds een zekere vermaardheid verworven. De verschillende deeltjes die tot dusverre het licht zagen, verschaffen zeer veel een graag benutte kans terug te blikken in de eigen jeugd en zich te herinneren hoe de eigen woonplaats

destijds eruit heeft gezien. Een groot aantal steden en dorpen werd tot nu toe in historisch beeld gebracht aan de hand van ansichten uit de jaren tussen 1880 en 1925, en de serie omvat inmiddels al een vijfhonderdtal boekjes. Het is wel een gelukkige gedachte van de uitgevers geweest, nu ook een van de deeltjes te wijden aan een krijgsmachtdeel dat in de herinnering van velen in den lande een belangrijke plaats inneemt doordat zij korte of langere tijd erin hebben gediend. Niet iedereen zal immers die herinneringen uit eigen bezit van de juiste illustraties kunnen voorzien, en die leemte kan uit het thans verschenen werkje goeddeels worden gevuld.

Het ligt wel voor de hand dat het niet de gewoonte kan zijn geweest het leger te doen fungeren als model voor de vervaardigers van ansichtkaarten; vaak waren het dan ook

groepsfoto's die als zodanig werden gebruikt. Zoals de samenstellers in hun inleiding vermelden, is de Sectie Krijgsgeschiedenis in het bezit van een groot aantal dezer kaarten gekomen, waaruit vervolgens ten behoeve van het onderwerpelijke boekje een bloemlezing is geselecteerd. De in vakkringen reeds bekende kwaliteiten van de beide schrijvers, achter wie dan bovendien nog de steun van de Sectie Krijgsgeschiedenis stond, garanderen een alleszins verantwoorde publikatie, die ongetwijfeld haar weg zal vinden naar vele boekerijen. Wie het met pakjesavond niet ten geschenke kreeg en het evenmin onder de kerstboom aantrof, late zich daardoor niet ontmoedigen: het is in de boekhandel verkrijgbaar. Het zou evenwel geen verwondering baren als de eerste oplage vrij snel zou zijn uitverkocht!

W. WALTHUIS